

Tipologiile tradiției: Străinul

Lect.dr. Corina **BISTRICEANU-PANTELIMON**

”Civilizarea” fricii. Teama mea de celălalt.

Durerea, suferința, moartea sunt categorii respinse de omul modern. Secularizarea societății a condus la dispariția spaimei de pedeapsa nemântuirii, ca în Evul Mediu creștin, sau de cea a destructurării totale a lumii, ca în religiile precreștine. Binele și răul sunt pe pământ, chiar în lăuntrul nostru. Le denumim complexe, frustrări, pulsuni, refulări, angoase, inconștient, le acceptăm ca probe ale “complexității” naturii umane – și le exorcizăm prin defulări. De la culpabilizarea excesivă, am ajuns la respingerea toată a culpabilității, și ca atare la refuzul oricărui tip de suferință.

Infernul modern pare să fie definit tot mai insistent ca “ceilalți”, ca spațiul cotidian în care ne mișcăm sub imperiul întâmplării, ciocnindu-ne cu alteritatea dureroasă a celor ce nu suntem noi. Nu putem suprima cu totul altercațiile, deși ne imaginăm izolarea ca starea de securitate totală.

În planul individual, pericolul cel mare este reprezentat de celălalt. Dacă în Evul Mediu disprețul lumii presupunea disprețul de sine, astăzi lumea devine o amenințare, un câmp de luptă, iar sinele, reduta în spatele căruia ne putem găsi confortul, plăcerea, sau pur și simplu liniștea. Frica devine o emoție individuală, un șoc, adesea precedat de surpriză, provocată de conștiința unei primejdii.

J. Ortega y Gasset își intitula o prelegere “Celelalt-ul ca pericol și eul ca surpriză”, distingând între două lumi ce se amenință reciproc, lumea interioară a fiecăruia dintre noi și lumea externă, a celorlalți, a non-eului, “marea stranieitate”, domeniu “absolut străin și inospitalier”. Este o concepție îndeobște acceptată cea care distinge între “lumea mea”, alcătuită din lucruri care există pentru avantajul și în folosul meu, și lumea exterioară, străină, formal și constitutiv periculoasă. Conduita noastră devine, astfel, determinată de

anticiparea reacțiilor celuilalt, și anume a celor mai amenințătoare dintre ele. Ca atitudine generală, ne este caracteristică prudența (sentiment anterior fricii), iar orice efort de adaptare la celălalt presupune luptă, confruntare, ostilitate generalizată, încurajată de paradigma individualistă care domină lumea noastră.

Străinul cel rău ...

Acest tip de retragere în spatele redutei sinelui este tipul firesc al reacției în fața străinătății sau a stranietății. În comunitatea tradițională, această reductă era mult mai puternică, întărită de blidajul familiarității dintre oameni și dintre oameni și univers. Practic, întregul cosmos - "lumea" - era spațiul familiar, protector, deschis și benefic în fața celor "ai locului", închis ermetic în fața intrușilor. "Lumea noastră e lumea cea adevărată, e lumea bună, cu oameni și pomi înfloriți ... așa cum a făcut-o Dumnezeu", spunea o țărăncă din Făgăraș, citată de Ernest Bernea. Așa cum, însă, chiar și casa Domnului a fost călcată și prădată de dușmani - mitul raiului prădat de Iuda, în timpul ospățului sacru al lui Dumnezeu -, și casa, spațiul familiar al omului poate fi cucerit, prădat, pângărit de intruși. Străinul este un necunoscut, un emisar al altei lumi, posibil distructivă, incompatibilă cu "lumea noastră", lumea lui Dumnezeu. El se opune categoriei autohtonismului, a "oamenilor pământului", cei care țin de locul lor din strămoși. Pentru aceștia, proprietatea chiar are rost sacru și întemeietor și abia în subsidiar economic. Ei sunt ai locului, nu locul este al lor; de aceea nu îl pot părăsi, căci plecarea ar însemna un sacrilegiu, contestarea originii, deci - la limită - negarea propriei existențe. Așa cum locul originii te apără și îți este prielnic, căci te recunoaște ca aparținându-i legitim, locul străin te poate expulza, este nesigur ca nisipurile mișcătoare: "Nicăieri nu-i bine ca-n satu' tău și-n casa ta. Acolo-i locu' tău, acolo-i rodu' tău. Poți căpăta toate celea în străini și tot nu-i bine. Și când mergi afară, mergi pe sigur; calci în curte ca prin casă. În străini calci tot cu teamă; nu știi ce vine, ce te-așteaptă" - își spune temerile o altă bătrână făgărășeancă.

De aceea, cei care îndrăznesc să treacă dinspre locul prielnic spre cel necunoscut sunt apăsați, se crede, de un fel de blestem al hotarului. Dacă au plecat din lumea lor este pentru că aceea i-a excomunicat; și dacă nu și-au putut ține rostul acolo unde le-a fost dat

și unde ar fi avut sporul cuvenit fiilor pământului, cu atât mai puțin, se crede, ar putea să și-l țină în străini. Ei sunt, așadar, alungați de păcatele săvârșite față de propria lor lume. Păcatul celui care își abandonează locul de baștină este echivalent cu al unui paricid. El este veneticul, cel fără căpătâi, adică fără casă, fără rădăcină. Căci în primul rând omul ține de neam, iar ultimul rând, de pământ: neamul îi este îngropat în locul de baștină, acolo unde trebuie să se alăture la rândul lui. Ca pe vremea anticilor, pentru care înstrăinarea pământului însemna sacrilegiul profanării mormintelor strămoșilor, românii au păstrat sentimentul sfințeniei obcinei. Atât de mult, încât și astăzi, pe alocuri, casa, neamul sau mormântul se suprapun în același spațiu sacru și, tocmai prin aceasta, familiar.

În satul românesc, omul venit din altă parte, oricât de mult ar sta - ba chiar cu cât mai mult ar sta - rămâne un străin, un posibil agent stihial, distructiv. Integrarea lui se face adesea, prin anularea identității inițiale și prin împrumutarea uneia de-a locului; altminteri, ”păstrând” o identitate pe care oricum a abandonat-o abandonându-și sorgintea, rămâne un ins fără nume, fără drepturi, fără rost. Conform cercetărilor lui Paul Stahl, există un sistem foarte bine încheiat de mijloace prin care o obște se apără de intruziuni și prin care un străin poate pătrunde - măcar formal - în ea. În primul rând, pământul - spațiul - aparține bărbaților; ei îl primesc ”zestre” și nu fetele, care își schimbă identitatea, casa, neamul la căsătorie și căreia i se cuvin, așadar, numai bunuri mobile, dispensabile. Apoi, deoarece tentația bărbaților de a revendica pământ și în locul de proveniență al soției este destul de mare, se descurajează căsătoriile în afara satului: precauția endogamiei se opune tentativelor ”de cucerire” din partea unora din alte sate. Și, în orice caz, se acceptă mai ușor căsătoria unui băștinaș cu o femeie străină decât căsătoria uxorială (în care tinerii căsătoriți se stabilesc în gospodăria fetei) cu un străin de sat. Cazurile de excepție în care o familie rămâne fără moștenitori pe linie masculină sunt rezolvate prin căutarea unui ”ginere de curte”; dacă acesta este străin (pentru că orgoliul localnicilor nu îi lasă să își piardă numele moștenit pentru a-l adopta pe cel al socrului), el este determinat să se separe de grupul de origine, să își uite identitatea originară și este supus unei inițieri amănunțite în grupul soției. De altfel, pentru un venetic, acest tip de căsătorie cu una din fetele comunității-gază este cea mai bună cale

de integrare sau măcar de a fi acceptat în această comunitate. În ritualurile de căsătorie ale multor popoare europene este prezent momentul de confruntare între "oastea" miresei și cea a mirelui, trădând împotrivirea - simbolică - a părinților fetelor de a le încredința unor străini. "Oștile", alaiurile de nuntă sunt cu atât mai falnice, desfășurarea forțelor este cu atât mai impresionantă, cu cât cele două neamuri sunt mai străine unul de altul. În orice caz, chiar dacă se încheie căsătoria, accesul străinului la pământul socrului nu este garantat decât în cazul în care acesta nu mai are alți moștenitori. Altfel, el nu "își găsește loc" în obștea de adopție. Chiar și în cazul terenurilor nemoștenite, rămase de izbeliște sau care trebuie vândute din motive economice intră în funcțiune dreptul de preempțiune, conform căruia au prioritate la cumpărare rudele, apoi vecinii, ceilalți membri ai obștii, ai satului sau ai confederației satești. Numai în ultimul rând, când nimeni dinăuntru nu și-a însușit pământul, poate un străin cere să cumpere; și în acest caz statutul lui de proprietar este șubred, căci funcționează dreptul de retragere, care permite unui localnic să răscumpere proprietatea vândută unui străin, restituindu-i banii dați.

Starea de străin este, așadar, nefastă. Poziția socială, familială, economică rămâne inferioară față de a celorlalți, chiar față de a socrului său în cazul încheierii unei căsătorii locale, care îi devine antecesor adoptiv. Această situație este, adesea, explicată și ca efect, prin faptul că "bărbații plecați din satul lor nu pot fi decât oameni fugiți, fie de sărăcie, poate chiar din iobăgie sau din cine știe ce alte situații și pricini socotite neonorabile. În sat, ei intră ca slugi prin familiile băștinașe și nu pot fi luați în căsătorie decât de femei care nu-și găsesc soți mai acătării: văduve sărace, mame necăsătorite sau *dudele* satului, adică slutele și proastele", nota Henri Stahl în studiul său privind satele devălmașe românești. În altă parte, într-un document din 1788, este prins aproape un întreg asemenea destin nefast și toată durerea celui pe care l-a apăsat: "Adică eu Pavăl, care am fost pe lângă Simion Ciupărcă, aice la Vatra Câmpulungului, acmu de opt ani, dat-am aciastă scrisoare me la mâna lui Solomon Floce și a nepoților lui de frate, precum să știe, precum mai sus am arătat, viind aice la Câmpulung de câțiva ani, fiind om străin, și am trăit pe lângă acest om Simion Ciupărcă cu dreptate și cu muncă și nimărui până acmu nice o răutate n-am făcut, adică orce feliu de pricină, bătăi sau furtușaguri sau alte fapte rele, acmu din poronca lui Dumnăzău viindu-mi ceasul să mă căsătorescu, după cum au

poroncit Dumnăzău că nu poate omul singur să trăiască pre pământ, și poate parte me au fost la acest loc, și m-am încuibat în niamul numitului Solomon, adică să eu soț o nepoată a frățâne-său, deci eu așe încredințaz cu această adivărată scrisoare la mâna domnilor-sale că eu și de acmu înainte între acesti niamuri ce am încăput, să trăiesc cu plecăciune și înțălegire, să fiu smerit înaintea lor, după cum voiește Dumnezău; fiindcă eu sunt om strein între dânșii, totdeauna să le dau cinste cee ce se cade și să mă feresc de pricinile cele răle, de bătai și de altile, nimărui nice o răutate să nu fac, făr de cât mult puțin ce mi-a da Dumnăzău să-m stăpânesc, osăbit și din moșioara ce le-a dat Dumnăzău și cât mi-ar da și mie, atâta să aibu a stăpâni, mai mult să n-aibu a mă întinde... Eu Pavăl om strein”.¹ Iată cum - deși în varianta sa cea mai bună, în care protagonistul a fost primit ca ginere într-o familie localnică - străinătatea apasă ca un stigmat, îndemnând la smerenie în fața localnicilor și la recunoștință față de norocul de a i se fi făcut loc, de a fi ”încăput” într-un neam autohton, fără ca prin această adopție să i se șteargă vina: Pavăl rămâne, de fel, de nicăieri, ”om strein”.

¹ Cf. Paul Stahl, *Triburi și sate din sud-estul Europei*, Ed. Paideia, București, 200, p. 151.